

AZ OROSZ INTERVENCIÓ MAGYARORSZÁGON 1849-BEN

Ian W. Roberts:
**Nicholas I and the Russian
Intervention in Hungary.**

Macmillan, 1991. 301 o.

Az angol történész, aki egykor Budapesten szolgált diplomataként és kiváló ismerője a magyar nyelvnek, arra a feladatra vállalkozott könyvében, hogy feldolgozza Oroszország 1849. évi magyarországi katonai beavatkozásának történetét, az események előzményeit és diplomáciai vonatkozásait.

A mű változatos forrásanyagra épül, amely a szabadságharc leverésében részt vevő orosz tisztek visszaemlékezéseitől, korabeli diplomáciai iratokon át az angol királyi család magánlevelezéséig terjed. A könyv elkészültének éve magyarázhatja azt, hogy a levéltári források között nem szerepelnek az egykori Szovjetunió archívumaiból származó iratok. A téma diplomáciatörténeti összefüggéseinek feltárásához bizonyára elegendő információt nyújtottak a bécsi, londoni, koppenhágai és stockholmi levéltárak, azonban elképzelhető, hogy a moszkvai, leningrádi archívumok megnyitásával újabb részletek kerülhetnek napvilágra az intervenció részleteivel kapcsolatban. Mindazonáltal nem vethető a szerző szemére, hogy megelégedett volna a könnyen hozzáférhető nyugat-európai dokumentumok elemzésével, hiszen olyan munkákra is épített, mint például Scserbatov hétkötetes műve Paszkevicről, amelynek hatodik kötete Magyarországon is csak 1984-ben jelent meg fordításban. (Alekszandr Petrovics Scserbatov: *Paszkevics Magyarországon*. Szerk.: Katona Tamás, Európa, 1984.) A könyv elkészültéhez nélkülözhetetlenek bizonyuló orosz visszaemlékezések egy része a magyar érdeklődők számára is

hozzáférhető immár egy válogatás formájában: *A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról* (válogatta Rosonczy Ildikó), Európa, 1988.

Amint az már a tartalomjegyzékből kitűnik, Roberts jelentős teret szentel a beavatkozás előzményeinek taglalására – ezek a könyv felét teszik ki –, jelezvén, hogy a magyar forradalom és szabadságharc végkimenetelének megértéséhez elengedhetetlen a korabeli európai események, külpolitikai viszonyok számbavétele, elemzése. Ennek megfelelően ismerteti az 1848. évi forradalmak oroszországi fogadtatását, az orosz beavatkozást a Dunai Fejedelemségekben, külön fejezetet szentel a bécsi októberi forradalomnak és sort kerít a magyarországi hadjáratot megelőző erdélyi orosz akció taglalására is.

Roberts megközelítésében fontos szerep jut I. Miklósnak. Ezért a munka elején néhány szóval utal azokra a tényezőkre, amelyek szerinte alapvetően befolyásolták az orosz uralkodó személyiségét és gondolkodását. Ezek közé sorolja a dekabrista felkelést, amely az akkor még katonaként szolgáló cár számára a későbbi egész életét meghatározó élményt jelentett. Ettől kezdve erősödött meg abban a hitében, hogy gátat kell szabni a liberális eszmék terjedésének, mivel azok katasztrófába sodorhatják Oroszországot. A lázadók ellen hozott súlyos ítéleteket helyénvalónak találta, hiszen az uralkodó hatalmát, aki azt isten akaratából gyakorolja, senki sem kérdőjelezheti meg büntetlenül. Az orosz külpolitikát is az alkotmányos monarchia eszményével szembeni bizalmatlansága szabta meg. Az 1815-ben kialakított európai status quo fenntartásában Ausztria és Poroszország számított a legfőbb szövetségeseinek. Ugyanakkor, amint arra Roberts felhívja a figyelmet, az 1840-es évek közepére Miklós bizalma kezdett megren-

dülni a két állam szilárdságában. Ausztria esetében az erősödő nemzeti törekvések adhattak okot az aggodalomra, míg Poroszországban a liberális eszmékkel kacérkodó IV. Frigyes Vilmos alkotmányozó törekvései keltettek nyugtalanságot az orosz cárban. Az 1846. évi galíciai felkelés leverése, amelynek során osztrák és orosz csapatok közös erővel állították helyre a rendet, azonban megmutatta, hogy koránt sincs szó a szövetség megrendüléséről, legalábbis akkor, ha cselekvésre kerül a sor. Miklós elsősorban azért sietett Ausztria segítségére, mert országával határos tartományban tört ki a felkelés és féltő volt, hogy átterjed a szomszédos orosz–lengyel területekre is.

A cár gyakran hangoztatta, hogy felelősséget érez országa és a nyugati szomszédok stabilitása iránt. Azonban mindig leszögezte, hogy csak akkor avatkozik be katonailag Európában, ha érdekeit közvetlen veszély fenyegeti. Erre az elvre hivatkozhatott akkor is, amikor Mihail Sturcza, a moldvai hoszpodár felkérésére orosz csapatok lépték át a fejedelemség határát 1848 júliusában. Bár Miklós kezdetben ellenezte az akciót, mivel a török hatóságoktól várta a forradalom leverését, és az orosz jelenlét ideiglenességét tartotta kívánatosnak, a törököknek a román forradalmárokkal szemben mutatott engedékenységé miatt jobbnak látta, ha állandósul a megszállás. Mi több, szeptember 28-án az orosz csapatok bevonultak Havasalföldre is, és amint azt Isztambulban az orosz nagykövet világossá tette a török kormány számára: a kivonásra csak abban az esetben kerülhet majd sor, ha a felkelés utolsó maradványát is felszámolták. Az orosz csapatok moldvai és havasalföldi jelenléte egyben azt is jelentette, hogy az Erdélyben szorongatott helyzetben lévő osztrák erők szükség esetén támogatást kaphatnak. Erre hamarosan sor került. Az erdélyi osztrák csapatok sorozatos kudarcai, valamint az erdélyi szászok és románok segélykérő küldöttségei arra készítették a cárt, hogy felhatalmazza Lüders tábornokot egy korlátozott jellegű akcióra, amennyiben segítséget kérnek tőle. Szkarjatyin vezér-

őrmagy ebben a szellemben járt el, amikor Puchner segítségére sietett egy Szebentől északra történt összecsapás alkalmával.

A cár döntését Erdélyeli kapcsolatban az is megkönnyítette, hogy – amint azt Roberts többször hangsúlyozza – Bem sikereiben Miklós a rebellis lengyel emigránsok győzelmeit látta, akik jelentős szerephez jutva a magyar honvédségben, rábírhatják a magyar hadvezetést arra, hogy kiterjessze a hadműveleteket Galíciára is. Ügyesen használta ki az orosz uralkodó félelmét egy esetleges galíciai lengyel akciótól Felix Schwarzenberg, aki tudomására hozta a cárnak, hogy Kossuth valószínűleg titkos szerződést kötött a lengyel emigránsokkal. Ez a taktikai húzás az osztrák politikus részéről jelezte, hogy korábbi véleményétől eltérően már nem tartotta lehetségesnek, hogy Ausztria egymaga számolja fel a magyar felkelést. Ezért javasolta Schwarzenberg 1849 áprilisában azt, hogy orosz csapatok nagyobb számban vonuljanak be Erdélybe, míg Ausztria teljes erejével a magyarországi hadszíntéren állítaná helyre a rendet. Az orosz elképzelés szerint azonban Galícia és Bukovina megszállásának kellett megelőznie a magyarországi beavatkozást.

Roberts Miklósnak a magyarországi intervencióról szóló elvi döntését Konsztantyin nagyherceg naplója alapján 1849. április 19-re teszi, amelyet csak április 15-én követett az orosz csapatok harcba indításáról határozó parancs. Döntő érvként szolgált a cár fentebb említett félelme a felkelés galíciai és orosz–lengyel területekre való kiterjedésétől. (Ezt a félelmet erősítette Miklósban Schwarzenberg közlése, miszerint a magyar hadseregben harcoló lengyelek száma eléri a 20 ezer főt, ami a valóságban csak 2–3 ezerre rúgott.) A szerző fontosnak tartja leszögezni, hogy a döntést semmilyen módon nem befolyásolta a magyar függetlenség április 14-i kikiáltása Debrecenben. Egyrészt az aktuárról Bécsben csak május 2-án, jóval az esemény után értesültek, nem beszélve a cárról, aki nem tulajdonított jelentőséget a formális deklarációnak. Fontos momentumként

említi a szerző, hogy mivel Schwarzenberg mindenképpen el akarta kerülni a segélykérés hivatalos formáját, Paszkevicshoz fordult és kérte, hogy a Galícia határán álló orosz erők kezdjék meg bevonulásukat a tartományba, hogy onnan Magyarország felé induljanak tovább. Az elutasító válasz miatt azonban kénytelen volt megfogalmaztatni a közvetlenül a cárhoz intézett levelet, amit Ferenc József május 1-jén írt alá. Miklós válaszában kifejezte reményét arra, hogy a két hadsereg, mint egykor, a Napóleon elleni háború idején, egyesült erővel gyűri majd le a forradalom szellemét. Emellett egy kiáltványt intézett alattvalóihoz, amelyben az osztrák haderő egy részének itáliai lekötöttségével magyarázta a magyarországi nehéz helyzetet és a segítségnyújtás szükségességét. A kiáltványt kommentáló egyik újságcikk az indokok között említette azt is, hogy a magyar felkelésben részt vevők fele lengyel származású és céljuk az ősi lengyel királyság visszaállítása. A hivatalos propagandával ellentétben – Roberts állítása szerint – az orosz társadalom nem fogadta egyöntetű lelkesedéssel az újabb katonai akciót. Főként a hadikiadások növekedése érintette érzékenyen az egyszerű alattvalókat, de az uralkodó osztály konzervatív körei sem helyeselték a hadjáratot, mivel attól tartottak, hogy az orosz katonákat „megfertőzik” a káros nyugati eszmék. Ezt a félelmet a cárhoz is osztotta, aki utasította Paszkevicset, hogy a galíciai könyvesboltokból távolíttassa el a felforgató irodalmat, mielőtt az orosz csapatok bevonulnak.

Roberts szerint az orosz intervenció ellen sem Franciaország, sem Anglia nem tehetett semmi érdemlegeset. Az előbbinek szüksége volt az orosz támogatásra a köztársaság elismertetéséhez, az angol diplomácia pedig a hatalmi egyensúly fontos tényezőjének tekintette az egységes Habsburg-birodalmat. A szerző cáfolja azt a feltételezést, miszerint Palmerston titokban támogatta volna a cári autokratizmust és helyeselte a beavatkozást. Csupán arról van szó, hogy mindenképpen el akarta kerülni, Anglia háborúba való keverését. Abban bízott, hogy a szabadságharc várható

leverése után Ausztria majd ki tud egyezni a magyarokkal.

Az osztrák és orosz csapatok hadműveleteit összehangoló találkozóját 1849. május 21-én Varsóban került sor, ahol a két uralkodó személyesen beszélhetett meg a teendőket. Habár közöttük kölcsönös rokonszenv alakult ki, haderők közös irányításáról nem sikerült megegyezniük és csupán kisebb egységek kerültek idegen parancsnokság alá. Ugyanakkor az is kiderült, hogy az orosz csapatok felkészülése el fog húzódni. Paszkevicz kijelentette, hogy június 17-e előtt nem ígérheti a hadjárat megindítását. (Ezt annak ellenére tette, hogy Schwarzenberg a Magyar Királyi Szent István Rend ékköveivel kirakott keresztjét küldte el az orosz tábornoknak.) Amint azt Roberts részletesen kifejti, Paszkevicznek mindenekelőtt az ellátási vonalak kiépítése miatt volt szüksége a hosszabb felkészülési időre. A tábornokot nem csupán a napóleoni háborúk tapasztalatai motiválták, hanem az is, hogy katonáinak ne a helyi lakosság megsemmisítésével kelljen élelmet szerezniük, mivel az az ellenállást erősítette volna. Ennek megfelelően az oroszok 16 millió ezüstrubelt kölönítettek el arra a célra, hogy Magyarországon készleteket vásároljanak.

Roberts megállapítja, hogy a két hadsereg vezetése között már a kezdet kezdetén problémák merültek fel az együttműködést illetően. Haynau és Paszkevicz jóval a hadműveletek megkezdése előtt panaszos levelekben jelezték feletteseik felé a nehézségeket. A későbbi hangulatot vetítette előre az is, hogy orosz tisztiek a felkészülés ideje alatt barátságokat kötöttek az osztrák seregben szolgáló magyar tisztekkel. A két főparancsnok közül Haynau elsősorban azért neheztelt orosz kollégájára, mert az nem tájékoztatta őt terveiről. Kettejük ellentétének másik forrása az volt, hogy Paszkevicz Haynau sorozatos kéréseinek ellenére elzárkózott attól, hogy csapatait megossza és egy részüket az osztrák fél rendelkezésére bocsássa. Ennek azonban, amint arra Roberts rámutat, nem személyes, hanem taktikai oka volt: Paszkevicz az orosz hadviselés

hagyományait kívánta követni a hadsereg nagy tömegben való mozgatásával. Az osztrákok gyakran hibáztatták az orosz fővezért a harc elhúzódásáért a cárhoz írott leveleikben. Miklós azonban megbízott tábornokában, akihez régtől fogva kitűnő kapcsolat fűzött. Paszkevicset szinte atyjaként tisztelte, ami talán annak is betudható, hogy trónra lépése előtt dandárparancsnokként alárendeltje volt a főtisztnek.

Roberts meglehetősen részletességgel követi nyomon a hadműveleteket az orosz beavatkozás kezdetétől, június 17-től a világosi fegyverletételig. Ezek elhúzódása, a döntő összecsapás elmaradása Görgey és Paszkeviccs csapatai között nemcsak az osztrákokra hatott nyugtalanítólag, akik még a rossz idő beállta előtt szeretnék volna befejezni a harcokat, hanem az orosz uralkodóra is. Még kellemetlenebbül érintette Haynaut a hír, hogy Görgey az oroszokkal akar tárgyalni a fegyverletételről. Rüdiger tábornok augusztus 9-én kelt levelében azonban – a két szövetséges korábbi megállapodásának megfelelően és Paszkeviccs tudtával – leszögezte, hogy az orosz hadsereg nem tárgyalni, hanem harcolni jött Magyarországra és a magyaroknak Haynauhoz kell fordulniuk ajánlatukra. A kedvezőtlennek tűnő válasz ellenére Görgey mégis a fegyverletételi tárgyalások folytatásával próbálkozott, mivel nem volt más lehetősége. Roberts nem szolgál magyarázattal arra nézve, hogy mégis miért jöhetett létre megegyezés a két fél között igen rövid idő alatt. Elkerüli a figyelmét az a tény, hogy az augusztus 8-án az orosz táborba érkező Poeltenberg tábornoknak finoman tudomására hozták az oroszok, hogy feltétel nélküli kapituláció esetén a magyarok számíthatnak a cár jóindulatára. A temesvári vereség után pedig, amikor már nyilvánvalóvá vált, hogy az osztrákokkal nem lehet kedvező feltételekkel megegyezést kötni, Görgey és tisztikara valóban kénytelen volt a kisebbik rosszat választani. A megegyezés az orosz és a magyar hadsereg főparancsnokai között jött létre. Orosz részről Miklós utólag hagyta jóvá tábornokának döntését, amely

a korábbi utasítás ellenében született. Roberts szerint Paszkeviccs azért akarta minél hamarabb befejezni a hadjáratot, hogy – amit már akkor sok kortárs politikus elkerülhetetlennek tartott – egy későbbi esetleges német-osztrák összecsapáskor intakt hadsereggel rendelkezzen Oroszország.

A szerző megállapítja, hogy az orosz magatartás nyomán tovább romlott a két szövetséges hadvezetés viszonya, főleg azt követően, hogy Arad védői is az oroszoknak adták meg magukat. Ugyanakkor ez a viszony még nem volt olyan rossz, hogy az orosz parancsnokok és maga Miklós ne próbálhatták volna befolyásolni az osztrákokat a megtorlást illetően. Miklós azt az elvet tartotta követendőnek, mely szerint csak a főbűnösöket kell megbüntetni, míg az „eltévedetteknek” meg kell bocsátani. Paszkeviccs az általános amnesztiát tartotta kívánatosnak és kérte a cárt, hogy ennek érdekében próbáljon hatni az osztrák uralkodóra. A magyarok elleni büntetés enyhítését volt hivatott előmozdítani a cárevics schönbrunni találkozója Ferenc Józseffel. A szerző szerint az angol és francia tiltakozás mellett ennek a találkozásnak is tudható be az, hogy az osztrák minisztertanács augusztus 25-én azt a határozatot hozta, amely szerint Haynauknak Béccsel kellett jóváhagyatnia a halálos ítéleteket. Ez a döntés ugyanakkor a későbbiek során a magyarok számára kedvezőtlenül módosult. Augusztus 28-án Haynau mégis teljhatalmat kapott és Bécs csupán arra tartott igényt, hogy a kivégzésekről a tábornok előre értesítést küldjön.

A fegyverletételt követő események kapcsán tér ki Roberts az orosz hadsereg és a magyar honvédség viszonyának ismertetésére, amely szerinte ahhoz képest igen jó volt, hogy két ellenséges hadseregről van szó. Olyan epizódokat említ ennek illusztrálására, mint például az az eset, amikor Lüders katonái Dévánál megosztották porciójukat a magyarokkal, miután megegyezés történt a megadás feltételeiről. Az orosz és magyar katonák között kialakuló jó kapcsolatra utal az is, hogy egyre több orosz katona állt át a magya-

rokhoz a hadjárat vége felé. Roberts szerint a magyar lakosság orosz csapatokhoz való viszonyára jellemző volt az előbbieknél az orosz katonák mély vallásossága iránt tanúsított tisztelete és az utóbbiak szimpátiája a magyar ügy iránt. A szerző utal arra is, hogy a háború végére alaposan megromlott az amúgy sem felhőtlen kapcsolat az osztrák és orosz katonák, tisztek között. Megemlíti olyan kávéházi jeleneteket orosz tisztek és az őket előszeretettel zsoldosoknak nevező osztrákok között, amelyek gyakran párbajjal végződtek.

Roberts a szabadságharc leverésével és a tizenhárom tábornok kivégzésével kapcsolatban szól ezek európai fogadtatásáról. A nagyhatalmak – Anglia és Franciaország – mellett Miklós is visszafogottabb magatartásra igyekezett inteni Bécsset. A cár Batthyány kivégzésével ugyan egyetértett, ám a magyar tábornokok felakasztását, akik az orosz hadsereg előtt tették le a fegyvert, „becstelennék”, és „vérlázítóknak” nevezte. Ugyanakkor túlságosan engedékenynek találta az osztrák eljárást Komárom védőivel szemben. Haynau tetteiről az angol közvélemény is értesült, és kifejezte a tábornok iránt érzett ellenszenvét. Roberts példaként említi egy incidenst, ami a „bresciai hiéna” 1851. évi angliai látogatásakor történt. Haynau éppen egy sörfőzdét tekintett meg, amikor – vesztére – felismerték és a tömeg „Le az osztrák mészárossal!” felkiáltással megtámadta. Roberts szerint az incidensről szóló hírt nagy meglepéssel fogadták a Varsóban állomásozó orosz katonák.

A nagyhatalmak, bár alapvetően nem befolyásolhatták Ausztria megtorló politikáját, igyekeztek segíteni az emigráns magyar politikusokat, katonákat. Ez elsősorban a törökországi emigránsok kiadatásának ügyével kapcsolatban mutatkozott meg, amely kisebbfajta diplomáciai

vihart kavart. Az osztrákok a magyarok, az oroszok pedig a lengyelek kiadatását kérték a törököktől. Franciaország, Angliával egyetemben, támogatásáról biztosította a török vezetést. Palmerston annak ellenére állt Törökország mellé az emigránsok védelmében, hogy Viktória királynő többször nemetszésének adott hangot politikájával kapcsolatban. Sőt, az angol politikus utasítást adott egyik diplomatajának, aki a térségben tartózkodott, hogy ha a magyarok és a lengyelek kénytelenek lennének elhagyni Törökországot, ajánlja fel számukra valamelyik brit hajót menedékül.

Roberts az orosz hadjárat legfontosabb következményének azt tartja, hogy az megerősítette az orosz uralkodó hitét hadserege erejében, mi több, elbizakodottá tette őt. Többek között ennek is tudható be, hogy a cár által olyannyira nagyra értékelt orosz hadigépezet hiányosságai, gyengeségei túl későn, egy igazi próbatételkor, a krími háborúban ütköztek ki. A magyarországi siker tovább erősítette Miklóst abban a hitében, hogy országa a nyugattól eltérő, de helyes utat jár. Ugyancsak döntőnek bizonyult a későbbiekre nézve az, amit az orosz cár nem ismert fel, nevezetesen, hogy az államok közötti diplomáciai viszonyt már nem az uralkodók személyes kapcsolata határozta meg. Erre csak akkor döbbsent rá, amikor Ferenc József a krími háború során semlegességet deklarált és nem sietett egykori megmentője és jó barátja segítségére.

Roberts könyvében, bár egy konkrét történelmi esemény elemzését végzi el, egyben általános érvényű összefüggésekre is rámutat: az intervenció természetrajzát írja meg, világos, érthető stílusban. A könyv így nem csupán a szűk szakmai közönség érdeklődésére tarthat számot.

Vajda Zoltán